

Maria Jönsson

En röd ballong

Om sexualitet som åldersöverskridande erfarenhet
i Kerstin Thorvalls mellanåldersböcker

Abstract: This article discusses how feelings about and experiences of sexuality and pleasure are depicted in children's books by Swedish author Kerstin Thorvall. It is well known that Thorvall wrote about sexuality in an outspoken and unconventional way for adults in the 1970s. Less known is that she already had touched upon these topics in her novels for young children in the 1960s and early 70s. This article analyses four of those children's novels and argues that one has to use a broad definition of sexuality in order to capture the way children's literature articulate erotic experiences. Hélène Cixous' concept of "feminine jouissance" is therefore used to analyse the way Thorvall writes about lust and pleasure. This "feminine jouissance" is not directed towards a specific person or centered on specific parts of the body (as is the "masculine monosexual jouissance" according to Cixous) but is instead directed towards a variety of objects and centred on the whole body, involving all senses. The article also investigates how the relation between adult (hetero)sexuality and children's imagined innocence is challenged in Thorvall's writings, drawing on Tison Pugh's queer theoretical study from 2010 on heterosexuality in children's literature. Thorvall's depiction of sexuality crosses boundaries between adults and children – and between adult literature and children's literature – since the language used to express pleasure is the same whether Thorvall writes for young people or adults.

Keywords: Kerstin Thorvall, children's sexuality, feminine jouissance, age, queer, heterosexuality, innocence, pleasure, Hélène Cixous, queer attachments

När man talar om barnlitteratur och sexualitet talar man ofta i termer av identitet och inte subjektivitet. Även den forskning som vill synliggöra icke-normativ sexualitet eller problematisera den heterosexuella hegemonin fokuserar ofta på identitetsfrågan, vilket gör att studierna

©2017 Maria Jönsson. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial 3.0 Unported License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/3.0/>), permitting all non-commercial use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Citation: Barnboken tidskrift för barnlitteraturforskning/Journal of Children's Literature Research, Vol. 40, 2017
<http://dx.doi.org/10.14811/clr.v40i0.286>

främst kommer att handla om representation och hur sexuella identiteter får plats i barnlitteraturen. Man undersöker exempelvis familjenormer i barnlitteraturen, varför mönstret mamma-pappa-barn premieras före andra familjekonstellationer, eller hur bilderbokskonstnärer skapar queera karaktärer. Det är alltså fråga om studier som undersöker social kategorisering och identitetsskapande. Mer sällan analyseras sexualitet i termer av orientering, aktivitet eller subjektivitet, alltså hur barnlitteraturen gestaltar begärsriktningar, rörelser och upplevelser. För att uttrycka sig krasst: man har mer intresserat sig för sexualitet som något som skapar identitet än för hur sexualitet och sensualism känns och erfars.

I den här artikeln vill jag undersöka just denna kännande dimension av sexualiteten och hur den kommer till uttryck i ett författarskap som i hög grad kommit att förknippas med just sexuell frispråkighet: nämligen Kerstin Thorvalls. Att Kerstin Thorvall skrev normbrytande litteratur om kvinnors sexualitet är välkänt. Från mitten på sjuttioalet och framåt skrev hon romaner om medelålders och äldre kvinnors sexuella uppvaknande och återerövrande av kroppslig lust och glädje (Witt-Brattström; Jönsson, "Tantförvandlingen"). Mindre välkänt är att Thorvall redan i den barn- och ungdomslitteratur hon skrev under sextio- och tidigt sjuttioal utforskade detta område. Sexualiteten, sensualismen och den kroppsliga glädjen löper som en röd tråd genom författarskapet, oavsett vilken läsekrets Thorvall vänder sig till (Jönsson, *Behovet av närhet* 147). I det följande vill jag således undersöka hur Thorvall gestaltar sexualitet och sensualism som kännande och erfarenhet, det vill säga som delar av ett barns subjektivitet.

Att diskutera sexualitet som känsla och erfarenhet i relation till barn och barnlitteratur kan kanske uppfattas som mer provocerande än att tala om ämnet i termer av identitet och identifikation. Huruvida barn alls skulle ha en sexualitet är i vissa kontexter fortfarande en kontroversiell fråga, även om modern forskning menar att så är fallet (Österlund 255). Världshälsoorganisationen, WHO, definierade 1986 sexualitet som ett grundbehov, tätt kopplat till andra livsaspekter. WHO förklarar att sexualitet inte kan reduceras till att handla om samlag, orgasm, eller ens summan av våra erotiska liv. Istället är sexualitet något som finns "i energin som driver oss att söka kärlek, kontakt, värme och närhet; den uttrycks i vårt sätt att känna och väcka känslor samt att röra vid varandra" (Langfelt & Porter). Det är utifrån en sådan bred förståelse av sexualitet jag undersökt Thorvalls barnromaner. Skulle man arbeta med en snävare definition skulle så mycket som rör sexuella, erotiska och sensuella motiv och teman

falla utanför när det kommer till barnlitteratur. Det skulle bidra till föreställningen om barnet och barnlitteraturen som något asexuellt istället för att problematisera denna diskurs.

Kerstin Thorvall skrev mer än trettio böcker för barn och ungdomar. Jag har valt att i det här sammanhanget koncentrera mig på fyra romaner från sjuttioalet som riktar sig till barn i spannet mellan förskola och mellanstadium: *Godnattsagor om Anders, nästan 4* (1974) handlar om en fyraårings upplevelse av världen och riktar sig till yngre barn. Boken har en episodisk karaktär och består som titeln antyder av berättelser som lämpar sig för högläsning. Kapitelboken *Jonas och kärleken* (1980) handlar om sexåriga Jonas och hans möte med jämnåriga Susanne – det är en barnroman för de yngre mellanåren med sammanhållen intrig. Böckerna *I stället för en pappa* (1971) och *Hur blir det sen då?* (1972) hänger ihop och handlar båda om den nioåriga Magnus och hans mamma. De är mellanåldersromaner som närmar sig ungdomsromaner vad gäller ämnesval och berättarteknik. Utöver dessa böcker kommenterar jag i slutdiskussionen även Thorvalls mellanåldersromaner om Gunnar, skrivna på sextioalet. Jag har dock valt bort renodlade ungdomsromaner just för att kunna diskutera vilken roll sexualitet spelar i böcker för yngre barn. Alla böckerna handlar – som så ofta när det gäller Thorvalls barnlitteratur – om pojkar och deras relationer till familj, vänner, syskon men framförallt mödrar. I det här sammanhanget har jag dock valt att inte fokusera specifikt på pojkskapet i mellanåldersböckerna, utan på relationen mellan sexualitet och ålder.

Thorvalls romaner analyseras i det följande genom en kombination av psykoanalytisk feminism och queerteori. Det förra perspektivet representeras av Héléne Cixous och hennes begrepp "feminine jouissance", det senare av Tison Pugh och hans studie av barnlitteraturens konstruktioner av heterosexualitet. Dessa teoretiska perspektiv kan på ytan framstå som inbördes motstridiga, men har i denna undersökning – där relationen mellan barn- och vuxensexualitet står i centrum – visat sig både komplettera och fördjupa varandra.

Att höra samman

Thorvalls barnromaner handlar precis som andra berättelser för barn om allt möjligt som rör barns liv. Men det finns i hennes berättande en sorts inbyggd njutnings-seismograf som ständigt registrerar hur saker, situationer och händelser känns. Barnkaraktärerna har en beredskap inför att plötsligt stanna upp, ta in en situation med alla sinnen, notera om den är skön eller olustig. Just ordet "skön", att något känns "skönt" är vanliga beskrivningar på vardagsupplevelser.

Men sen är det så skönt att bara ha undertröja och kalsingar på sig, så han måste springa lite för att känna hur det känns. Mamma springer efter och hon håller fast Anders hårt och tar av honom kläderna som är kvar.

Det skönaste som finns är att ha ingenting alls på sig. Det går så lätt att hoppa och springa då. (Thorvall, *Godnattsagor* 30)

I *Godnattsagor om Anders, nästan 4* skildrar Thorvall en liten människas upplevelse av tillvaron. Boken består av korta berättelser om vardagshändelser som att gå till affären, leka med en vän eller möta en kattunge. Det som håller ihop boken är Anders perspektiv, som är sinnligt och präglad av kroppsglädje. I citatet ovan gestaltas känslan av att glida ur en avklädningsituation och springa iväg halvnaken. Glädjen i att "känna hur det känns" handlar om kontrasten mellan kläder och nakenhet, instängdhet och luftighet, mammas grepp och känslan av att röra sig fritt.

Genom Anders strömmar känslor av olust och välbehag. Man skulle nästan kunna säga att Anders är en ström av känslor av olust och välbehag. Det kan handla om att vakna upp nerkissad, ledsen och ensam i sin egen säng och sedan känna tillfredsställelsen i att tvättad, torr och ombytt krypa ner hos föräldrarna: "Så släcker hon lampan och nu ligger Anders mellan mamma och pappa. Han ligger som i ett bo, i ett torrt och varmt bo, där alla sover nära varann" (Thorvall, *Godnattsagor* 47).

Genom Anders perspektiv skildrar Thorvall en sensualitet och njutning som ligger nära det Hélène Cixous kallar "feminine jouissance". Cixous menar att det finns en maskulin och en feminin form av njutning där den ena formen underordnats den andra. Den patriarkala kulturen och fallogocentrismen förtränger och förtrycker kvinnlig jouissance. Maskulin och feminin njutning är inte nödvändigtvis kopplade till specifika kroppar och kön, utan knutna till olika "libidinala ekonomier", det vill säga olika cirkulationssystem för lust och njutning. Den maskulina varianten är monosexuell och centrerad kring fallos och det manliga könet som en plats för njutning. Den feminina varianten har hela kroppen som centrum, den fokuserar inte på en enskild kroppsdel eller erogen zon. Den feminina njutningen är alltså mer flytande och inte knuten till kön och skillnad. Den inkorporerar skillnaden och annanheten som en del av jaget. Cixous talar alltså om feminine jouissance som en möjlighet att uppleva "inte-mig-inom-mig" ("not me within me") (Cixous 90).

Jag finner Cixous beskrivning av denna andra njutning produktiv på så sätt att den breddar förståelsen av vad sexualitet är och fram-

förallt skulle kunna vara. Den riktar sökarljuset mot det som finns men inte erkänns, och det som skulle kunna finnas. Detta "skulle kunna" är förstås ett område där konst och litteratur spelar en viktig roll. Jag ser också en möjlighet att i tillägg till Cixous genusläsning av njutningen lägga en åldersdimension: kanske är den maskulina njutningsekonomi som Cixous beskriver också en specifikt vuxen ekonomi – den utgår från ett vuxet avgränsat subjekt som trätt in i den symboliska ordningen. Cixous beskrivning av en feminine jouissance inbegriper – i min förståelse – också möjligheten att inkorporera barns sexualitet.

Både i sina barn- och vuxenböcker gestaltar Thorvall en sådan flytande njutning som har hela kroppen som spelrum och involverar alla sinnen: hörsel, doft, smak, syn och känsel. Den kan aktiveras i många situationer, men särskilt i mötet med djur, till exempel hundvalpar eller, som i fallet med Anders, kattungar. I en av berättelserna möter Anders en kattunge som han får en speciell kontakt med:

"O, kissemissen", säger Anders. "Lilla kissemissen." Och så försöker Anders lyfta kattungen och tänk, det går. Anders får lyfta den och det är inte klokt så skön den är. Sen sätter pappa Anders försiktigt på bänken och kattungen ligger kvar i Anders knä. När man tar på den *surrar* den.

Den blundar också.

"Pappa titta, den sover", viskar Anders tyst för att inte väcka katten. I solen sitter dom så en lång stund. Katten sover och Anders blir också sömnig. (Thorvall, *Godnattsagor* 74)

Här flyter allt samman i ett sorts förhöjt livsögonblick: kattungen, pappa, solen, Anders. Pappa lyfter upp och håller Anders som lyfter upp och håller kattungen. Bådas omsorg och den stilla lyckan i att betrakta, känna, lyssna. Solen som lyser och sömnen som drar med sig både katten och Anders.

En annan situation som aktiverar denna flytande njutning skildras i romanen *Jonas och kärleken*. Sexårige Jonas tycker om att sitta i sin mammas knä och lyssna på sorgliga sånger för då blir det "varmt och skönt och nära" (Thorvall, *Jonas och kärleken* 28). Han tycker också om när hon läser högt för honom:

När mamma började läsa det [boken *Vem ska trösta knyttet?*] och han var nybadad och satt i hennes knä eller låg sömnig i sängen och lekte litet med snoppen, då var det lika skönt som när hon sjöng sorgliga visor. Man liksom *frös* om armarna, dom blev alldeles knotttriga och så blev dom, fast det inte var kallt. Ingen hade kunnat förklara för

Jonas, hur man kunde vara varm och ändå bli frysknottrig. Samtidigt som det kändes mjukt och skönt i hela kroppen. (Thorvall, *Jonas och kärleken* 90)

Även här kopplas olika fenomen samman i en lustfylld situation. Mammans högläsning och sång knyts samman med att leka med snoppen, vara sömnig och känna huden knottras fast man inte fryser. Det är en njutning som rör sig genom rummet, den finns i lyssnandet, i huden, i hela kroppen. Thorvalls barnböcker närmar sig barnets upplevelse på ett sätt som för tankarna till Julia Kristevas beskrivning av det semiotiska språket och av "chora" – det för-språkliga tillstånd som enligt Kristeva föregår spegelstadiet i barnets utveckling (25–26). I detta emotionella landskap finns ingen tydlig gräns mellan jag och du; det symboliska språket har inte gjort den definitiv. Moderskroppen spelar en viktig roll i Kristevas tänkande. Det är moderskroppen som förbinder barnet både med det semiotiska men också med den språkliga världen utanför, den symboliska. Scenen där Thorvall låter mamman läsa högt för barnet samtidigt som barnet njuter av sin egen och hennes kropp och närhet är mångbottnad och tät. Boken som mamman läser är Tove Janssons *Vem ska trösta knyttet?* (1960), en berättelse om ensamhet och längtan efter samhörighet. I scenen finns både den språkliga-verbala berättelsen om individens ensamhet, men också en icke-verbal sammansmältande rörelse där barnet söker sig till mammans röst, som berör barnet fysiskt. Det språk de talar är inte sönderdelande utan möjliggör den form av njutande Cixous kallar "inte-mig-inom-mig".

Gränsen mot vuxenvärlden

Både Anders och Jonas tycker om att göra kojor. Kojor är en plats för barn, där gömmer man sig från den yttrevärld som domineras av vuxna. Kojan är ett rum i rummet, en plats för lek och utforskande där andra spelregler råder. Kojan är också en plats för hemligheter och för lust. I kojor sitter man nära varandra, där är det varmt och mörkt, där lyssnar man på varandras andhämtning. Det speciella med en koja är också att den så lätt kan avslöjas. Det är en tillfällig tillflyktsort, ofta avgränsad av kuddar eller en filt som lätt kan ryckas bort.

Anders bygger kojor i ensamhet men också tillsammans med vännen Elisabeth. En dag är de ensamma hemma och bygger en koja samtidigt som de äter glasspinnar. De upptäcker en päls som tillhör Anders mamma och fascinerar av den.

”Vilken fin”, säger Elisabeth och klappar pälsen. ”Vad mjuk den är.”
Hon lägger sig på rygg för att riktigt känna hur mjukt det är.

”Vet du Anders”, säger hon och sätter sig upp. ”Vi kan ha den i
kojan. Den kan vara golv i våran koja.”

Men det är svårt att lägga en päls till golv om man äter glass, så Anders måste hålla i Elisabeths glasspinne, medan hon lägger in pälsen i kojans. Han slickar bara lite på Elisabeths glass för att den inte ska droppa. (Thorvall, *Godnattsagor* 18)

I denna koj-scen både upprättas och överträds gränser mellan barn- och vuxenvärld. Anders och Elisabeth bygger en koja i mammas frånvaro; de upprättar en barnvärld dit mamma inte är välkommen. Samtidigt upptäcker de mammas sköna päls utanför och drar in den i sin barnvärld. Det mycket vuxna plagget (med konnotationer som för tankarna både till djurvärlden och en sorts exklusiv maktmarkör) hamnar på helt fel ställe; på ett golv, där den dessutom riskerar att kladdas ner med barnens glass. Scenen är full av sinnlighet; pälsen är skön och mjuk att ta på, Elisabeth känner, glassen droppar, Anders slickar på Elisabeths glass. Här kan man i förbifarten notera att mat och ätande ofta används analogt med sexualitet i barnlitteraturen, som ett sätt att markera barns njutande (Nikolajeva). Barnen gör något som kanske är lite förbjudet. Så kommer mamma plötsligt in i rummet:

”Vad i all sin dar”, säger hon. ”Vad har ni i kojans?”

”Å”, ropar Elisabeth, ”det är vårat golv.”

Och mamma blev bara lite arg och sen leker dom affär istället.
(Thorvall, *Godnattsagor* 19)

Den vuxna auktoriteten är här väldigt mild, blir bara lite arg, men markerar ändå en gräns: saker har hamnat där de inte ska vara. Barnens koj-lek representerar någon sorts gränsöverskridande verksamhet där gränsen mellan barn och vuxen, mellan leken och utanför, mellan olika former av lustupplevelser (hudens njutning och den orala njutningen) korsas. I slutet på berättelsen tar mamma följaktligen tillbaka sin päls, kojans monterar ned, och ordningen är upprättad.

I *Jonas och kärleken* finns också en koj-scen, där både den flytande njutningen och gränsen mot vuxenvärlden blir tydlig. Jonas befinner sig hemma hos sin nyfunna vän och kärlek Susanne. Susannes pappa jobbar på nätterna så på dagarna måste barnen vara tysta om de ska leka inomhus.

På samma gång var det svårt att sitta så trångt och samtidigt vara tyst. Man kunde knappt andas utan att komma åt varandra. Susannes armbåge i Jonas mage, hans knä mot hennes ben, inte så att det gjorde ont, men det kittlades, det kändes roligt, man ramlade omkull och åt det måste man skratta. Det gick inte att låta bli. Skrattet bubb-lade upp som det stickiga i läskedrycker. Det dansade och hoppade inne i kroppen. Susanne var alldeles mjuk och fnittrig och varm, hon kändes nästan som en hundvalp mot magen. En gång hade Jonas hållit i en sån. Det hade känts fantastiskt, det var så att man ville skratta och gråta på samma gång.

Så skönt och konstigt hade det varit.

Likadant kändes det, när Susanne ramlade över honom och lukta-de tvål och varmt.

Samtidigt var det som när han satt i mammas knä och hon sjöng en riktigt sorglig visa och kramade honom.

Fast man skrattade mera. Till slut skrattade dom så mycket att ko-
jan gick sönder, och åt det måste dom skratta ännu mera.

”Vad, fan är det för ett liv?”

Hjälp. En karlröst från andra sidan väggen. Det måste vara den sovande pappan, som blivit väckt. (Thorvall, *Jonas och kärleken* 36–37)

Scenen beskriver ett flöde av njutning som rör sig mellan kroppar och som knyter tidigare sinnliga erfarenheter till sig. Jonas känsla av Susanne kopplas till den sublimes upplevelse han haft av att hålla en hundvalp i famnen. Beskrivningen av hundvalpen mot magen ligger nära den upplevelse Anders hade av mötet med kattungen – det är nästan för stort för att vara sant, det är ”skönt och konstigt”. Närheten Jonas känner till Susanne kopplas också till känslan av att sitta i mammas knä när hon sjunger för honom. Precis som för Anders är mammas famn och röst förbunden med njutning, och här relateras den direkt till Susanne som luktar tvål och varmt. Kojscenen är en tydlig gestaltning av det Cixous kallar för en feminin ”libidinal ekonomi”; där sexualiteten inte är inskränkt till någon enskild kroppsdel eller ens person utan där subjektet snarare utgör ett flöde av kontakter med allt ifrån ben, tvål, knän och läskedrycker till hundvalpar och mammas röst. Scenen är närmast en gestaltning av det WHO så vackert beskriver som ”energin som driver oss att söka kärlek, kontakt, värme och närhet; den uttrycks i vårt sätt att känna och väcka känslor samt att röra vid varandra” (Langfeldt & Porter).

Intressant nog låter Thorvall denna gränslöshet avbrytas av en ”karlröst” från andra sidan väggen. Barnen påminns om vuxennärvaron – denna gång dessutom tydligt maskulint markerad – och tvingas avbryta sin lek. Kojan är alltså tillfällig. Det är en frizon av lek och fantasi upprättad mitt i den verklighet där de vuxna bestäm-

mer. Skulle man tala med Cixous skulle man kunna säga att i kojan har barnen kontakt med det imaginära och med den feminina njutningen, men utanför kojan har den maskulina libidinala ekonomin företräde. Den maskulina ekonomin tar gestalt i den "karlröst" som bryter igenom barnens lek. Det maskulina och det vuxna sätter en gräns för det feminina och barnsliga. Samtidigt kan man notera att det förstnämnda också möjliggör det senare. Just på grund av att barnen måste smyga, viska och göra sig osynliga i förhållande till den sovande pappan uppstår deras kontakt i kojan. Det är i hyssjandet och undantaget som flödet uppstår.

Detta ömsesidiga beroende mellan barnet och den vuxna sexualiteten är något som undersöks av Tison Pugh i boken *Innocence, Heterosexuality and the Queerness of Children's Literature* (2010). Pugh menar att barnets oskuldsfullhet och vuxen heterosexualitet är två inbördes motsatta men av varandra beroende konstruktioner. Det finns enligt Pugh något paradoxalt i att den västerländska kulturen å ena sidan vill betrakta barn som asexuella och oskuldsfulla och å andra sidan är besatt av att uppfostra barnen till att bli heterosexuella vuxna (1). För att bli en heterosexuell vuxen måste man som barn lära sig hur begär ska riktas och praktiseras för att kunna bli (hetero)sexuell i ett föreställt efteråt. Samtidigt ska barnet skyddas från dessa praktiker, eftersom utforskandet av möjligheter potentiellt bär med sig överskridandets risk. Pugh menar alltså att vi lever i en schizofren förljugenhet där vi å ena sidan hävdar att barnet är utan sexualitet men å andra sidan vill försäkra oss om att barnet blir heterosexuellt i framtiden. Eftersom barndomen potentiellt skulle kunna innebära ett spektrum av sensuella kontakter – också queera sådana – blir föreställningen om barnets oskuld och att barn saknar sexualitet nästan ett villkor för vuxen heterosexualitet. Barnet måste vara oskuldsfullt för att den vuxna heterosexualiteten ska vara motiverad. Hade barnet haft en sexualitet finns ju ingen garant för att barnet skulle bli just heterosexuellt i framtiden. Vuxenvärlden måste alltså bevaka barns sexualitet då barnen är potentiellt queera i sin inte-ännu-heterosexuella identitet.

Hos Thorvall skildras vuxna ofta som sådana ängsliga gränsvakter. De utstrålar både ilska och skräck inför barnets sexuella utforskande. I *Jonas och kärleken* finns passager där barnets nyfikenhet och lust kontrasteras mot den vuxnes rädsla. Den tydligaste scenen utspelar sig när barnen har en barnvakt: Fru Johansson. Jonas och Susanne leker med dockor. Barnen har tagit med dockorna in i badrummet och tappar upp ett bad åt dem. Medan de badar dockorna drabbas de själva av en lust att bada:

”O, vad jag blir badsugen”, sa Susanne. ”Blir inte du det också?”

Gissa om Jonas var badsugen? Och om det gick fort för dom att få av sig kläderna?

Sen stod dom där utan kläder och såg på varann. Hans snopp kändes glad och stor.

Bakom dom brusade vattnet. Det lät som ett vattenfall.

Därför hörde dom inte att någon tog i dörren.

”Vad gör ni? Vad är det ni håller på med?”

Det var fru Johansson. Röd i ansiktet. Knyckiga armar, som skruvade av vattnet. Förvånat såg dom på henne. Hon såg rolig ut när hon var arg. Och varför var hon så arg förresten?

Fnissande såg dom på varandra och på en gång började dom storskratta.

”Det är minsann ingenting att skratta åt.” skrek fru Johansson!

”Och ta genast på er kläderna. *Genast.*” (Thorvall, *Jonas och kärleken* 97-98)

Leken med dockorna som badar glider över till att barnen själva vill bada. Deras kroppar är glada, situationen är förväntansfull. De stannar upp och ser på varandra, vattnet brusar som ett vattenfall och bildar ett sorts skydd mot omvärlden. Men så bryts leken av en arg fru Johansson. Hennes fråga ”Vad är det ni håller på med?” är till och med kursiverad och låter inte som en riktig fråga utan ett panikslaget utrop. Den till synes oskyldiga leken med dockor har glidit över i något som inte är lika oskyldigt. Det som var skattigt och pirrigt har förvandlats, blivit något allvarligt och fult. Det är ”ingenting att skratta åt” som Johansson uttryckligen säger. Barnen måste *genast* ta på sig kläderna. Scenen är typisk för Thorvalls sätt att gestalta vuxen pryddhet, rädsla och äckel inför barns sexualitet och njutning. I hennes böcker – inte minst i vuxenlitteraturen – gestaltas vuxna som kräver barnens oskuld och renhet (Jönsson, *Behovet av närhet* 88-89).

Läser man dessa scener med hjälp av Cixous ser man att de vuxnas rädsla och äckel inför barns sexualitet kan handla om en rädsla inte bara för sexualitet i allmänhet utan för det som hotar den monosexuella maskulina sexualiteten, det vill säga den feminina njutningen. Med Pughs queerperspektiv skulle man också kunna tillägga att det som hotas är just den vuxna *heterosexualiteten*. Här vill jag gärna lyfta in Judith Butlers beskrivning av heterosexualiteten som en förlusthistoria. Butler beskriver heterosexualitet som något som växer fram genom en räcka förbud. Heterosexualiteten skapas under uppväxten som ett ständigt pågående förnekande av barndomens olika queera möjligheter och relationer (135). Barndomen är full av sådana queera möjligheter där barn njutningsfullt relaterar till allt det som Thorvall

gestaltar (kattungar, tvålar, kompisar, läskedrycker, mammoröster). Det Thorvall och många andra barndomsskildrare gör är alltså att återuppväcka och gestalta dessa queera anknytningar.

Thorvall ger dock inte bara plats åt barnets sexualitet. Även vuxnas sexualitet får – på ett inte helt konventionellt sätt – utrymme i Thorvalls barnlitteratur, något som diskuteras i det följande.

Vuxensexualiteten som abjekt

Om vuxensexualiteten konstruerar barnet som oskuldsfullt och potentiellt queert är den omvända rörelsen också av intresse. Pugh menar nämligen att vuxensexualiteten paradoxalt nog blir queer i barnlitteraturen. Eftersom barnlitteraturen förväntas gestalta en tillvaro utan sexualitet blir sexualiteten närmast pervers när den väl gör inträde. Det spelar ingen roll om den är heterosexuell och enligt normen. Bara det faktum att den gör inträde i barnets förmodat oskuldsfulla värld gör den i någon mån suspekt och queer (Pugh 7–8). Pugh menar att barnlitteraturen handskas med vuxensexualitet som något abjekt. Den kan skymta till, men måste stötas bort för att bevara barnets oskuldsfullhet. På så sätt är barnlitteraturen också beroende av vuxensexualiteten som en bortre gräns som upprättar barnets oskuld. Pugh studerar till exempel hur fantasylitteratur som berättelserna om Narnia eller Peter Pan aktivt arbetar bort vuxensexualiteten och därmed upprättar en asexuell äventyrsvärld. Aslan stänger till exempel porten till Narnia för de barn som når puberteten, och till Peter Pans värld får man bara komma om man är beredd att inte bli vuxen (Pugh 13).

Hos Thorvall kan man se hur denna gräns mellan barnets oskuld och den vuxna heterosexualiteten upprättas men också uppluckras. Eftersom skildringen är realistisk och inte tillhör fantasygenren finns ingen möjlighet att förhandla bort vuxensexualiteten i termer av andra världar eller frysning av tiden. Vuxensexualiteten finns med i barnvärlden, men den betraktas ändå som något delvis oönskat. I böckerna om Magnus skildras en pojkes ambivalenta känslor inför mammas relation till kåkfararen Leffe. Å ena sidan är Magnus glad för att mamma inte är ensam, att hon har fått Leffe att tycka om. Å andra sidan är Magnus besvärad av de vuxnas begär till varandra:

Då var det Magnus, som tog bort tallrikarna och sköljde av, medan dom stod och kramades igen, ännu mer, och Leffe kysste mamma över hela ansiktet (som om han hade varit en *hund*, som slickat henne) och hon suckade och tryckte sig ännu närmare honom. Om det nu var möjligt.

”Ja, nu är hon väl lycklig”, tänkte Magnus, men samtidigt kände han det som om han mest ville börja gråta.

”Nej, inte nu, inte nu Leffe.” Magnus hörde, att hon sade det, fastän hon viskade det. Hon var skär i ansiktet och andades stöttigt. Leffe var rufsig och såg precis vild ut på ögonen.

”Dom är inte kloka”, tänkte Magnus ilsket. Man blir generad på bio när dom håller på så där. Det är ännu värre i verkligheten. Och när det är ens mamma också. (Thorvall, *I stället för en pappa* 76)

Här skildras Magnus genans och obehag inför de vuxnas agerande. Det påminner om den frånstötande rörelse Pugh menar att barnlitteraturen vill göra gentemot vuxensexualiteten. De handlingar de vuxna gör framstår i citatet som alltför påträngande. Att det har med realism att göra framhålls också i passagen; Magnus reflekterar över att det är nog så pinsamt att se vuxna ”hålla på” på bio, men att det här dessutom handlar om *verkligheten*. I verkligheten måste man mötas, där finns både barn och vuxna. Magnus tar alltså en sorts avstånd från vuxensexualiteten.

Samtidigt finns det alltid hos Thorvall också en åldersutjämnande dimension, där barnet empatiserar med den vuxne och tar dennes perspektiv. Magnus vet att mamma behöver Leffe och längtar efter honom. Han är inkluderad i mammans känslvärld och känner både för och med henne när Leffe hamnar i fängelse och de inte längre kan träffas. I nedanstående passage har Magnus och mamman just fått veta att Leffe ska flyttas till en anstalt där man inte kan ta emot privata besök, vilket gör mamman mycket ledsen. Hon förklarar sin ledsenhet för sonen:

”Ja, men, förstår du inte”, sa hon och såg på honom som om hon höll på att drunkna, ”att det blir ju *likadant*. Vi får inte träffas mera än förut. På Kungsgården, du vet, det är annorlunda. Att man får vara där så länge och det finns ett rum där man kan få träffas ensamma – på tre månader, nej, det blir fyra förresten, har vi inte fått vara tillsammans, inte fått ligga med varann, och om man tycker om varann, då blir man till slut tokig av det. Att man bara får träffas och ta *lite* på varann.”

Hon tog näsduken och snöt sig, men det hjälpte inte mycket. Det kom strax mera. ”Man måste få älska varann nån gång.”

Magnus suckade och tittade generat åt annat håll. Han tyckte inte om när hon pratade om kärlek och sånt. Då ville han helst krypa ner genom golvet. (Thorvall, *Hur blir det sen då?* 68)

Magnus blir generad när hans mamma pratar om ”kärlek och sånt”, samtidigt som han är ganska van. Mammans kroppsliga behov är

ofta närvarande i böckerna och blir en del av den verklighet Magnus har att förhålla sig till. Vuxensexualiteten blir inte äcklig och främmande, möjligen lite besvärande ibland. Intressant med Thorvalls skildring av vuxnas sexualitet är att den inte i första hand fungerar som abjekt utan som något som gör barnet ensamt och uteslutet. Att Magnus ofta reagerar negativt på mammans och Leffes intima relation handlar alltså mindre om ett äckel och mer om en känsla av att hamna utanför och vara bortvald. Det är som om den gränslösa njutning som potentiellt finns hos barnet blir avskuren och förnekad när vuxensexualiteten träder in. Från att Magnus har hört ihop med de vuxna slungas han ut i ett ensamt och okroppsligt utanför när mamma vänslas med Leffe:

Det kändes lyckligt att vara tre. Mamma, pappa och barn.

Men senare på kvällen var det inte så lyckligt längre. För då märkte Magnus hur mamma var ivrig att han fort skulle komma i säng så att hon kunde bli ensam med Leffe. Han kände så väl när det "drog ihop" sig emellan dom. (Thorvall, *I stället för en pappa* 32)

När det "drar ihop sig" mellan de vuxna hamnar barnet utanför. Vuxensexualiteten är exkluderande – i det här fallet skär den av Magnus från den mamma-pappa-barn-gemenskap han haft med mamma och Leffe. Vuxensexualiteten blir alltså inte så queer som Pugh hävdar i Thorvalls gestaltning. Den är inte äcklig utan snarare bara ledsam på så sätt att barnet blir ensamt.

Sammanfattningsvis kan man säga att Thorvall i sina barnböcker ger plats både åt barnets sexualitet som en del av verkligheten, som något vuxenvärlden får förhålla sig till, men också åt vuxensexualiteten som en realitet i barnets värld.

Feminine jouissance för barn och vuxna

Att Thorvall arbetade åldersöverskridande vad gäller skildringen av barn- och vuxensexualitet märks inte bara i barnböckerna. Faktum är att vuxenböckerna skildrar sexualitet och njutning på ett liknande gränsöverskridande och utvidgande sätt; snarare än maskulin njutningsekonomi är det en feminin sådan som skildras. Det stämmer förstås att Thorvall var frispråkig vad gäller sex och sexualitet även i den mer traditionellt "maskulina" bemärkelsen; hon bröt ny mark med sina skildringar av medelålders kvinnors sexuella uppvaknande. Samtidigt är Thorvalls explicita skildringar av sex och sexualitet i den snävare bemärkelsen inte så frekventa som man kanske kan tro.

I min monografi om Thorvalls författarskap argumenterar jag för faran i att reducera all närhetslängtan i författarskapet till att handla om sexualitet i denna snäva bemärkelse. Jag menar att det hos Thorvall istället finns en bredare och ständigt närvarande kroppsglädje och njutning som kommer till uttryck i skildringar av rörelse, dans, älskog och skapande (Jönsson, *Behovet av närhet*). Jag talar där visserligen inte om glädjen i termer av "feminine jouissance", men i ljuset av den här föreliggande undersökningen ser jag att det hade varit en användbar term.

Det Thorvall skildrar är alltså inte så mycket en monosexuell maskulin vuxensexualitet som en gränsupplösande njutning som sätter subjektet i förbindelse med omvärlden. Den har mycket gemensamt med barnromanernas skildringar. Denna njutning märks till exempel i ett av de nyckelmotiv jag lyfter fram i monografen – som handlar om glädjen i att hålla en hundvalp. Drömmen om att få och hålla en hundvalp återkommer i flera romaner (Jönsson, *Behovet av närhet* 107–108). I *Det mest förbjudna* (1976) är hundvalpen förbunden med den värme, kroppslighet och sexualitet som förnekades av huvudpersonens moder men bejakades av fadern. Där beskrivs lyckan i att hålla en hundvalp på ett sätt som lika gärna hade platsat i barnböckerna *Godnattsagor om Anders, nästan 4* och *Jonas och kärleken*:

Men en hundvalp! En hundvalp var också mjuk. Men så mycket mera än det. En hundvalp var levande i alla fötter, i nosen, i öronen, i hela kroppen.

När man fick hålla i en hundvalp, då kände man det i magen och i halsen och i sina egna tår. Det kändes lyckligt. Någon som var så nära och levande och hjälplös och len och att tycka om. (Thorvall, *Det mest förbjudna* 13)

Det är ett litet barns perspektiv som beskrivs i denna vuxenroman. Kontakten med hundvalpen aktiverar barnets sensualism och känsla för den egna kroppen; djurets nos, öron och kropp förbinds med barnets mage, hals och tår. Djuret känns i den egna kroppen; det är en upplevelse av "inte-mig-inom-mig".

Förutom i relation till små djur finns njutningen i kroppens rörelse. I dansen är Thorvalls olika romangestalter befriade från den ångest som annars rider dem och istället plötsligt förlösta, utsträckta och utom sig i positiv bemärkelse. I vuxenboken *Nödvändigheten i att dansa* (2001) skildrar Thorvall ett möte som är livsavgörande för det medelålders berättarjaget. Det sker genom dans på ett mentalsjukhus på Kuba. Berättarjaget dansar med en man, och känner hur

hon genom kroppskontakten, musiken och rörelsen sveps bort från verkligheten och in i en annan dimension: "Jag finns inte. Men jag finns, JAG FINNS. Och musiken, jag tror det är en rumba, går in i mig, fyller mig, lyfter mig, jag svävar, jag flyger, jag är ett moln, jag är en röd ballong..." (Thorvall, *Nödvändigheten i att dansa* 65).

Berättarjaget är omfamnad, upplyft och upplöst i något större. Hon både finns och inte finns som subjekt. Den sinnliga upplevelsen beskrivs i närmast religiösa termer som något som drar uppåt och hinsides. Ballongen som bild för denna utvidgade njutning finns även i barnböckerna. I boken *Gunnar gör mål* (1966) känner pojken Gunnar stark njutning när han spelar fotboll. Gunnar har tidigare känt sig utanför och haft svårt att passa in, men på planen och i spelet känner han sig delaktig i en kroppslig gemenskap. När han springer bland de andra pojkarna känner han inte hur ont det gör att ramla eller ens bli nertrampad. Han flyter liksom ovanpå allt: "Resten av träningen tyckte Gunnar att hans fötter aldrig rörde vid marken. Han var som en ballong. En ballong uppblåst med glädje" (Thorvall, *Gunnar gör mål* 19).

Den lustfyllda känslan blir än tydligare kopplad till erotisk sensualism i boken *Gunnar vill inte klippa håret* (1968). Där skildras Gunnars förälskelse i Solveig. Glädjen när Solveig äntligen möter hans blick i klassrummet gestaltas som ett förhöjt ögonblick:

Medan alla slog upp sidan vände sig Solveig om och tittade på Gunnar och Gunnar tittade försiktigt tillbaka och nickade nästan omärkligt. Då log Solveig innan hon vände tillbaka huvudet.

Och lyckan som just då fyllde honom var som en ny röd ballong, en sån som man köper utanför Skansen någon av de första dagarna i maj. Rund och lätt och fulländad och mycket ömtålig.

Det är mycket viktigt att hålla sådan lycka hemlig. Om den syns vill alla ta på den och helst sticka håll. (Thorvall, *Gunnar vill inte klippa håret* 78)

Rund, lätt och fulländad och mycket ömtålig – så beskriver Thorvall Gunnars lycka. Det kunde kanske vara en beskrivning av den flödande njutning som Cixous kallar "feminine jouissance", eller de queera anknytningar Butler menar finns som oförverkligade möjligheter under barndomen. I Thorvalls barn- och vuxenlitteratur finns alltså ett språk för dessa erfarenheter av och möjligheter till njutning. Jag tänker mig att det språket förstås även finns i mycket annan barn- och vuxenlitteratur. Det gäller bara att inte fastna i en alltför snäv förståelse av sexualitet om man ska få syn på det.

Biografisk information: Maria Jönsson är docent i litteraturvetenskap vid Institutionen för kultur- och medievetenskaper vid Umeå universitet. Hennes forskning har kretsat kring autofiktion, barnlitteratur och litteraturdidaktik, ofta med fokus på frågor om genus, ålder och sexualitet. Jönssons senaste bok heter Behovet av närhet blir med åren betydligt större än nödvändigheten att bevara sin värdighet. Om genus, trots och åldrande i Kerstin Thorvalls författarskap (2015).

Litteraturlista

Butler, Judith. *The Psychic Life of Power. Theories of Subjection*. Stanford: Stanford University Press, 1997.

Cixous, Hélène. "Sorties". *The Newly Born Woman*, av Hélène Cixous & Catherine Clément, övers. Betsy Wing, Minneapolis: University of Minneapolis Press, 1986, s. 63–132.

Jönsson, Maria. *Behovet av närhet blir med åren betydligt större än nödvändigheten att bevara sin värdighet. Om genus, trots och åldrande i Kerstin Thorvalls författarskap*, Lund: Ellerströms, 2015.

Jönsson, Maria. "Tantförvandlingen. Om kroppens längtan, skam och exotisering i Kerstin Thorvalls reseromaner". *Tidskrift för genusvetenskap*, nr. 4, 2009, s. 7–26.

Kristeva, Julia. "The Semiotic Chora Ordering the Drives". *Revolution in Poetic Language*, övers. Margret Waller, New York, Columbia University Press, 1984. 1974.

Langfeldt, Thore & Porter, Mary. *Sexuality and Family Planning: Report of a Consultation and Research Findings*. Copenhagen: World Health Organization, Regional Office for Europe, 1986.

Nikolajeva, Maria. "Matens mytiska dimensioner". *Läckergommarnas kungarrike. Om matens roll i barnlitteraturen*, av Ulla Bergstrand & Maria Nikolajeva, Stockholm: Centrum för barnkulturforskning, 1999, s. 33–42.

Pugh, Tison. *Innocence, Heterosexuality and the Queerness of Children's Literature*. New York: Routledge, 2010.

Thorvall, Kerstin. *Gunnar gör mål*. Stockholm: Rabén & Sjögren, 1966.

Thorvall, Kerstin. *Gunnar vill inte klippa håret*. Stockholm: Rabén & Sjögren, 1968.

- Thorvall, Kerstin. *I stället för en pappa*. Stockholm: Rabén & Sjögren, 1971.
- Thorvall, Kerstin. *Hur blir det sen då?* Stockholm: Rabén & Sjögren, 1972.
- Thorvall, Kerstin. *Godnattsagor om Anders, nästan 4*. Stockholm: Rabén & Sjögren, 1974.
- Thorvall, Kerstin. *Det mest förbjudna*. Stockholm: Bonniers, 1976.
- Thorvall, Kerstin. *Jonas och kärleken*. Stockholm: Rabén & Sjögren, 1980.
- Thorvall, Kerstin. *Nödvändigheten i att dansa*. Stockholm: Bonniers, 2001.
- Witt-Brattström, Ebba. *Stå i bredd. 70-talets kvinnor, män och litteratur*. Stockholm: Norstedts, 2014.
- Österlund, Mia. "Queerfeministisk bilderboksanalys. Exemplet Lindenbaum". *Queera läsningar. Litteraturovetenskap möter queerteori*, Stockholm: Rosenlarv, 2012, s. 252–277.